

‘Allochtoon’ of ‘anti-sociaal’; wellicht meer overeenkomsten dan gedacht?: een proefschrift van Marleen van der Haar

Martijn van Lanen

Van der Haar, M. (2007) *Ma(r)king Differences in Dutch Social Work*, Dutch University Press, Amsterdam, 220 pagina's, ISBN 978 90 3610 064 9, € 24,50.

Inleiding

Vanaf het ontstaan van het maatschappelijk werk in Nederland als professie houden maatschappelijk werkers zich bezig met mensen die, om de een of de andere reden, niet voldoen aan de maatschappelijke standaard. Het 'repareren' van de afwijkingen van deze mensen was lange tijd de belangrijkste taak van het maatschappelijk werk. Sinds het midden van de vorige eeuw is hier echter verandering in gekomen. Vanuit de maatschappij ontstond een roep om de acceptatie van het onaangepaste; het zonder meer 'repareren' van dit onaangepaste werd steeds vaker beschouwd als paternalistisch en betuttelend. Vertrekken daar waar de cliënt staat – '*linking up with where the client stands*', zoals Marleen van der Haar het in haar proefschrift noemt (2007: 97) – wordt het nieuwe devies. Cliëntgericht handelen vraagt uiteraard om maatschappelijk werkers die met de diversiteit van hun cliëntenbestand om kunnen gaan, en daarop kunnen inspelen. Van der Haar gaat in haar proefschrift specifiek in op de omgang van maatschappelijk werkers met cliënten van een allochtone afkomst.

De 'bril' die Van der Haar hierbij opzet is die van het discoursperspectief. Maatschappelijk werk, en de betekenissen die maatschappelijk werkers daaraan verbinden, worden geconstrueerd in de specifieke situaties waarin ze zich verhouden tot hun cliënten en hun collega's. Deze dagelijkse interacties op de werkvloer beschouwt Van der Haar als lokale, professionele discourses. Deze discourses zijn daarnaast ingebed een aantal van wat Van der Haar 'macro'-discourses noemt; algemene en historisch ingebedde raamwerken, waarbinnen de lokale discourses vervolgens een plaats krijgen. Anders gezegd: professionele discourses worden altijd mede gevormd door de heersende ideologische en maatschappelijke discourses (2007: 34).

‘Antisocialen’ versus ‘allochtonen’ en diversiteit versus categorisering

Op basis van een uiteenzetting van de geschiedenis van het maatschappelijk werk in Nederland sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog (hoofdstuk drie van het proefschrift) legt Van der Haar een interessante parallel tussen de institutionalisering van 'antisocialen' en die van allochtonen. Beide groeperingen worden in haar ogen door maatschappelijk werkers gecategoriseerd als onaangepast. Het denken in termen van 'anderen' is dus volgens haar niet begonnen met de eerste migratiegolven die eind jaren 50 van de vorige eeuw begonnen, maar werd dus al eerder toegepast op de 'antisocialen' (Van der Haar 2007: 58-63). Hiermee slaagt Van der Haar erin de discussie over het 'anderszijn' van allochtonen in een breder historisch kader te plaatsten. Een andere conclusie die ze op basis van dit hoofdstuk lijkt te trekken is dat de Nederlandse verzuilingsgeschiedenis als historisch/maatschappelijk discours er (mede) oorzaak van is dat de maatschappelijk werkers cliënten van allochtone afkomst ondanks hun onderlinge diversiteit toch overwegend beschouwen als een overwegend homogene groep van 'anderen' (2007: 137). Tijdens de verzuiling, zo luidt haar redenering, was er sprake van verschillende bevolkingsgroepen. Doordat leden van een zuil als homogene groep beschouwd werden door de leden van andere zuilen, werden bevolkingsgroepen binnen een zuil over één

kam geschoren. Dit discours, door Van der Haar aangemerkt als een ‘*culturalist discourse*’, heeft er vervolgens toe geleid dat cliënten van allochtone herkomst dus niet als individuen, maar enkel als leden van hun groep van ‘anderen’ worden beschouwd (2007: 68-69; 172).

In hoofdstuk zes, naar mijn mening het belangrijkste hoofdstuk van dit proefschrift, gaat Van der Haar in op de manier waarop maatschappelijk werkers zich verhouden tot cliënten van allochtone afkomst. Hierbij constateert ze dat de allochtone cliënten wier consulten ze heeft bijgewoond van zeer diverse afkomst zijn, uit in totaal negen landen, waaronder Afghanistan, Kongo, Marokko en Turkije. Eerder merkt ze op de maatschappelijk werkers tijdens de interviews vaak zelf al aangeven het vaak moeilijk te vinden om zich te verhouden tot cliënten met een allochtone afkomst. De ‘andere’ cultuur wordt dan ook vaak als oorzaak nummer één genoemd bij een poging de problemen waar deze cliënten mee zitten te verklaren. Overigens blijken allochtone cliënten deze strategie zelf ook regelmatig toe te passen: “dat is nu eenmaal onze cultuur”. Van der Haar constateert dat de maatschappelijk werkers overwegend het dominante discours van de ideale cliënt reproduceren; dat van het moderne, autonome en verantwoordelijke individu. Op die manier wordt de ruimte voor diversiteit van de cliënten ingeperkt. Ter illustratie noemt ze hierbij uitspraken van maatschappelijk werkers als ‘dit is een klassiek geval van...’ en ‘dit is normaal voor dit slag mensen’ (2007: 169, vertalingen van MvL). De maatschappelijk werkers hebben volgens de auteur zelf vaak niet door dat ze de cliënten benaderen vanuit hun eigen, Nederlandse, visie, in plaats van zich daadwerkelijk op de individuele vragen van de verschillende cliënten te richten.

Methodologische beschouwing

Wat opvalt bij de beschrijving van het methodologische deel van het onderzoek is het feit dat Van der Haar erin geslaagd lijkt te zijn daadwerkelijk *embedded* te raken in de organisatie die ze onderzocht heeft. Ze is drie maanden lang bijna dagelijks op de afdeling geweest en heeft hierbij vele gesprekken tussen maatschappelijk werkers en hun cliënten, en tussen maatschappelijk werkers onderling mogen bijwonen. Tevens werd ze voorzien van een e-mail adres van de organisatie, waardoor ze de dagelijkse interne post en memo’s op haar onderzoek kon betrekken (2007:36-45). Wel mis ik in de beschrijving die ze geeft het vraagstuk betreffende haar objectiviteit. Het gevaar van *embedded* geraken is natuurlijk altijd dat van ‘going native’ (Maso and Smaling 2004: 71-72). Hoewel ‘going native’ niet per definitie als negatief beschouwd wordt, zo getuige een bijdrage van Adri Smaling aan de derde editie 2007 van dit tijdschrift had de auteur naar mijn mening toch hieraan toch expliciete aandacht moeten besteden.

Een ander punt dat in mijn ogen grotendeels ontbreekt is de zogenaamde ‘member check’; het confronteren van de respondenten met hun uitspraken, om zo de interne validiteit van het onderzoek te vergroten (zie ook weer Maso and Smaling 2004: 72). Anders gezegd: wat vonden de onderzochte maatschappelijk werkers van de resultaten van het onderzoek? Van der Haar beschrijft pas in epiloog van het boek een presentatie van voorlopige resultaten bij de afdeling waar ze drie maanden gebivakkeerd heeft. Tijdens deze presentatie werd ze geconfronteerd met een maatschappelijk werkster die naar voren bracht dat Van der Haar vooral inzoomt op wat er ‘verkeerd’ gaat, terwijl naar haar mening het overgrote deel van de casussen onproblematisch verloopt. Van der Haar pareert deze kritiek door erop te wijzen dat haar studie er niet op gericht is om een representatieve weergave van alle praktijken van het maatschappelijk werk te presenteren, maar veeleer op het naar voren brengen van de diversiteit van de dagelijkse praktijk (2007: 175). Maar andere reacties van de onderzochte personen op haar onderzoek worden niet genoemd; in ieder geval niet expliciet. Dat maakt

het onderzoek – in ieder geval daar waar het gaat om de eigen beleving van maatschappelijk werkers met betrekking tot hun beroep en hun cliënten – wellicht minder interessant.

Conclusie en discussie

Ondanks mijn hierboven geschetste methodologische kanttekeningen ben ik van mening dat Van der Haar met haar onderzoek een boeiende bijdrage levert aan de kennisontwikkeling van de bewuste beroepsgroep, en dan vooral waar het gaat om cliënten van allochtone herkomst. Vooral de manier waarop ze – zoals hierboven al aangegeven – het ‘anders’ zijn van allochtone cliënten middels haar discoursanalyse in een breder historisch kader plaats levert belangrijke inzichten voor het beroepsveld. Daarnaast levert haar onderzoek interessante inzichten op over hoe maatschappelijk werkers, ondanks hun wens cliëntgericht te werken, toch vaak terugvallen op geconstrueerde categorieën waarin ze hun cliënten vervolgens indelen. Dit lijkt evident, en in lijn met wat Lipsky bijna 30 jaar geleden al constateerde met betrekking tot ‘*street-level bureaucrats*’ (1980). Maar wat Van der Haar toevoegt aan dit debat is de constatering dat het hier wellicht inherent is aan maatschappelijk werk. Ofwel: kan cliëntgericht werken gecombineerd worden met de ‘*solid route of change*’ die de maatschappelijk werker – beroepshalve – in gedachten heeft? (2007: 171).

Wel zie ik nog enkele mogelijke aanvullingen. Wellicht een open deur; onderzoek is immers nooit ‘af’, maar toch wil ik hier nog graag een tweetal punten hieromtrent benadrukken. Van der Haar heeft onderzoek gedaan naar een Nederlandse instelling; een onderzoek dat voor de (toekomstige) beroepsgroep waardevolle inzichten bevat. Vooral de hoofdstukken over de onderzochte organisatie bevatten waardevolle informatie over het beroepsveld van sociale studies. Zelf werkzaam als promovendus bij een Hogeschool Sociale Studies is het dan ook mijn inschatting dat er zeker een vraag bestaat naar een Nederlandstalige handelsversie van dit proefschrift. Verder heeft Van der Haar er (hoogstwaarschijnlijk bewust) voor gekozen om geen cliënten te interviewen. Uiteraard gelden ook hier weer beperkingen met betrekking tot de beschikbare tijd, maar een aantal diepte-interviews met betrokken cliënten zouden dit onderzoek zeker verrijken.

Verzuiling als oorzaak?

Tot slot nog een vraag aan Van der Haar. De onderzoekster lijkt de Nederlandse verzuilingsgeschiedenis aan te voeren als een belangrijke oorzaak van het ‘culturalist discourse’, zoals ze dit geconstateerd heeft bij de door haar onderzochte instelling. Daar Van der Haar in Vlaanderen werkzaam is geweest, ben ik zeer benieuwd naar haar bevindingen hieromtrent. Ook Vlaanderen kent immers een verzuilingsgeschiedenis.

Literatuur

Lipsky, M. (1980). *Street-Level bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York, Russell Sage Foundation.

Maso, I. and A. Smaling (2004). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam, Boom.

Van der Haar, M. (2007). *Ma(r)king Differences in Dutch Social Work*. Amsterdam, Dutch University Press.

Auteursnoot:

Martijn van Lanen is humanisticus en werkzaam als promovendus bij de Fontys Hogeschool Sociale Studies (FHSS) te Eindhoven. Zijn onderzoek richt zich op internationale verschillen en overeenkomsten in de aanpak van sociale probleemgebieden. M.vanlanen@fontys.nl

Postadres:

Fontys Hogeschool Sociale Studies
Theodor Fliednerstraat 2 (TF)
Postbus 347, 5600 AH
Eindhoven